

ΤΕΤΘΕΑ ΚΑΙ ΤΕΤΤΙΓΟΝΙΑ ΠΑΡΑ ΠΛΙΝΙΟΥ.*

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΖΗΤΗΣΙΣ

ΥΠΟ ΕΡΡ. ΣΚΑΣΣΗ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρόκειται ἑνταῦθα περὶ τῆς ὀρθῆς καταχωρίσεως εἰς τὰ Λατινικὰ λεξικά τῶν λέξεων *tēthea*, *ōrum*, οὐδ. καὶ *tettigonia*, *ōrum*, οὐδ. ἐν σχέσει πρὸς τὰ *τ ή θ υ α* (*τ ή θ ε α*) καὶ *τεττιγόνια* τοῦ Ἀριστοτέλους ἀντὶ τοῦ πλημμελῶς ἔχοντος *tēthea*, *ae*, *θηλ.* καὶ *tettigonia*, *ae*, *θηλ.*

Αἱ λατινικαὶ αὐταὶ λέξεις ἐχρησιμοποιήθησαν, ὥς γνωστόν, ὑπὸ μόνου τοῦ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ γράμμα, ὥς εἶχον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἥ μὲν πρώτη αὐτῶν πεντάκις, ἡ δὲ δευτέρα ἅπαξ μόνον.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐξετάσεως τοῦ θέματος τούτου παρουσιάσθησαν καὶ ἄλλα τινὰ οὐχὶ ἄσχετα πρὸς τὸ προκείμενον, ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον οὐ μόνον νὰ συνεξετάσωμεν ταῦτα, ἐφ' ὅσον ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συνέβαλλον εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐλέγξωμεν ὅσα ἐξ αὐτῶν πλημμελῶς εἶχον καὶ ἐχρηζον διορθώσεως ἢ προσηκούσης ἐρμηνείας.

A. *tēthea*

Ἡ λέξις αὕτη, ὥς εἶναι φανερόν, δὲν εἶναι λατινικὴ, ἀλλὰ κατὰ φθόγγον μεταγεγραμμένη ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ *τ ή θ ε α* (*τ ή θ υ α*) τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃν μεταξὺ ἄλλων εἶχεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ὁ Πλίνιος.

Ἀντίστοιχοι καθόλου λέξεις τοῦ *tēthea* εἶναι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αἱ συγγενοῦς ῥίζης¹ λέξεις *τήθυα* (ὄνομ. *τήθυον* καὶ *ν. λ.* *τήθεα* - *τήθεον*) κατὰ τὴν β' κλίσιν καὶ *τήθος* - *τήθεα* - *τήθη* κατὰ τὴν γ' κλίσιν.

* Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 26 Μαΐου 1960.

** HEINR. SKASSIS, *Tethea und Tettigonia bei Plinius. Eine sprachliche Untersuchung.*

¹ Ὁ É. BOISACQ (*Dict. étym. de la langue grecque*, Hdlb. 1938. 1950) ἀποφαίνεται ἔξω ὅτι τὸ ἔτυμον τῆς λ. *τήθος* εἶναι σκοτεινόν. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καὶ ὁ J. B. HOFMANN (*Etym. Wört. d. Griech.*, München, 1949). Ὁ τελευταῖος ἐπιπροσθέτως παρατηρεῖ ὅτι, ἂν ἡ λ. *τ ή*

Πρὸς μείζονα διευκρίνησιν τῆς μορφολογίας τοῦ τήθος - τήθεα - τήθη συμβάλλει ἡ ἐξηγήσις ὁμοίου σχηματισμοῦ τῆς λ. δένδρος - δένδρεα - δένδρη². Τῶν γ' / κλίτων τύπων ποιοῦνται χρῆσιν ὁ Ὅμηρος ἅπαξ (Ἰλ. Π 747 τήθεα διφῶν. Schol. τήθεα· εἶδος ὄστρεων), ὁ Ἀριστοτέλης (τῆθος)³, ὁ Νίκανδρος (τήθη· Schol. τήθη· τὰς ἀγρίας λεπάδας αἷς ἡμεῖς ὠτία λέγομεν)⁴, ὁ Πολυδεύκης (6.47 τήθη, κογχύλια, ὄστρεα...)⁵, ὁ Ἀλκίφρων (ἐπιστ. 3,13 ἀνάγκη με σκάνδικας ἐσθίειν καὶ τήθεα⁶) καὶ ὁ Σουΐδας *s.v.* τήθεα· ὄστρεα)⁷. Τύ-

θος εἶναι ὑστερογενὲς σχηματισμὸς καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ τήθουον, τότε πιθανῶς ἀνάγεται εἰς τὸ *θ ή - θ υ ο ν, Saugsack, ἐκ τοῦ θ ή σ θ α ι (=θηλάζειν), ὡς πρὸς δὲ τῆς λέξεως τὸ δεύτερον μέρος (-θουον) παραβάλλει πρὸς τὸ γ ή - θ υ ο ν, eine Zwiebelart [=εἶδος κρομμίου τοῦ ἀμπελοπράσου]. Περὶ τοῦ -θουον τοῦτου ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ νῦν ἐκδιδομένῳ ὑπὸ τοῦ Hjalmar FRISK, Griech. Etym. Wört. (Bd I σ. 304, Hd1b. 1960) *s.v.* γηθυλλίς Erdsäckel, ὅτι ἀντίστοιχον τοῦτου εἶναι τὸ γήθουον ἔνθα *θουον = 'sacculus' auch in τήθουον postuliert.

Τοῦ *θ ή - θουον > τήθουον, κατ' ἀνομοίωσιν πνεύματος, ὑπάρχει καὶ διάφορος γραφή (*v.l.*) περὶ τῆς ὁποίας τὸ Λεξικὸν τοῦ LIDDELL-SCOTT κλπ. σημειοῖ τήθουον: τήθεον, cf. πτύον: πτέον etc. Πρβλ. καὶ HOFMANN (ἔ.ἀ. *s.v.* πτύον, σελ. 288) πτύον, jünger att. πτέον. Τούτοις πρόσθετες Φώτ. 469. 22 καὶ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον, σελ. 948, 19 (εἰς Ἰλ. Ν 5,88 πτυόφιν: ὅτι δὲ τὸ πτύον καὶ πτέον ἔλεγον οἱ Ἀττικοὶ ὕστερον, Αἴλιος Διονυσίος φησιν). Εἰς τὴν ἐναλλαγὴν αὐτὴν (τήθουα, τήθεα) ἀσφαλῶς θὰ συνέτειναν καὶ ἀναλογίας λόγοι πρὸς τὸ τήθος-τήθεα-τήθη.

² Ἐκ τῆς λ. δένδρεον (Ὅμηρ. Ἡρόδ.) τῶν Ὀμηρικῶν χωρίων (Ἰλ. Γ 152 δενδρέφ καὶ Ὀδ. τ 520 δενδρέων) κατὰ συνίζησιν ἐκφερομένων δισυλλάβως, προήλθον οἱ γνωστότεροι ἡμῖν τύποι δένδρφ - δένδρων (καὶ ὄνομ. δένδρον). Ἐκ τοῦ πληθ. δένδρεα - δενδρέων ἐσχηματίσθη ἀθεματικὴ δοτ. πληθ. δένδρε - σι (Ἡρόδ. 4, 138. Εὐριπ. frg. 775, 23 N), ἣτις εἶναι μᾶλλον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἢ ἡ δοτ. δένδροις (πρβλ. δένδρεσι Θουκ. 2, 75. Πλάτ. Ν. 625 B. Ξεν. Ἀν. 4, 8, 2. Οἰκ. 4, 14. — δένδροις Ξεν. Ἀν. 4, 7, 9 ἔνθα δένδρεσι Cob.) καὶ ἔπειτα τὸ δένδρος (Ἰων., καὶ δωρ. CIG IV, 951 κλπ. καὶ ἐν τῇ Κοινῇ, K. KONTOY, Γλωσσ. Παρατ. ἐν Ἀθ. 1882, § 132, σελ. 352. Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ, Μεσαιων. καὶ Νέα Ἑλλην. ἐν Ἀθ. 1907, τ. Β', § 7 ἐξ.) δι' ὀπισθοδρομικοῦ σχηματισμοῦ (συνήθους καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ, F. SKUTSCH — E. ΣΚΑΣΣΗ, Εἰσαγ. εἰς τὴν Λατιν. γλῶσσαν, ἐν Ἀθ. 1955 § 76 [=Ἐπιστ. Ἐπ. Φ. Σχ. Παν/μίου Ἀθ. 1953-1955]) κατὰ τὸ ἦθος-ἦθεα-ἠθέων-ἦθεσι—στήθος-στήθεα-στηθέων-στήθεσι κλπ. ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ δένδρεον (ἀναβάς ἐπὶ δένδρος Ἡρόδ. 6, 79. λοχῶ ἐπὶ δένδρεον ἀναβάς Ἡρόδ. 4, 22). Τέλος ἐκ τοῦ ἀσυναϊρέτου δένδρεα προήλθε τὸ συνηρημένον δένδρη, ὡς ἦθεα-ἦθη κλπ. (τίκτουσι πάντα κἀνέδωκαν εἰς φάος δένδρη πετεινά θῆρας Εὐρ. frg. 484 Ν. πέτραι μουσικῇ κηλούμεναι δένδρη) τε Εὐρ. Ἀντ. frg. 88 ἐν A Concordance to Eurip. by JANES T. ALLEN and GABRIEL ITALIE, Cambr. Univ. Pres., London 1954 *s.v.* δένδρον. Ψυκτήρια δένδρεα (δένδρη VALCK. Eurip. frg. 782, 2 Ν [AUG. NAUCK, T. G. F., Leipz 1885 καὶ τοῦ αὐτοῦ Tragicæ dictionis index, Petropoli 1892].

³ VAL. ROSE, Arist. Pseudop. frg. p. 299, Lips. 1886.

⁴ A. S. GOW and A. F. SCHOLFIELD, The Poems and Poetical Fragments, Cambr. 1953.

⁵ E. BETHGE, 3 Bde, Leipz. 1900-1937.

⁶ Ὁ ἐκδ. τοῦ Ἀλκίφρονος M. A. SCHEPER (Leipz. 1905) ἀντὶ τοῦ τήθεα εἰσῆγαγεν εἰς τὸ κείμενον τὴν παλαιὰν διόρθωσιν τοῦ REISKE (1829) γήθουα (ιδ. κατ. ὑποσ. 34).

⁷ ADA ADLER, Lexicog. Gr. I i-v, Leipz. 1928-1938.

πους τῶν δευτεροκλίτων ἀναγινώσκωμεν παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει (τήθηα: HA⁸ 528^a 20. 531^a 9. 535^a 24. 547^b. 588^b 20. τηθύον: 531^a 19. τηθύον: PA⁸ 680^a 5) καὶ παρὰ τῷ Ξενοκράτει 58¹⁰ τῷ ἀπὸ Ἀφροδισιάδος τῆς Καρίας ἱατροῦ¹¹ ἐπὶ Νέρωνος καὶ τῶν Φλαβίων (54-96 μ.Χ.): τήθηα... δυσέκρουπτον δὲ χερσὶν ἐναπολείπει ποιότητα. Μάλιστα δ' αὐτῶν τὰ δερματώδη ἀκατέργαστά ἐστιν. Ἐπαρκεῖ δὲ τοῖς νεφροῦς ἢ στομάχον κακουργουμένοις καὶ τεινεσμούδεσι¹² καὶ ἰσχυαδικοῖς τῇ τε ἄνω κοιλίᾳ μετὰ πηγάνου¹³ διδόμενα.

Ἡ λ. tēthea ἐν τῇ Λατινικῇ ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ μόνου τοῦ Πλινίου πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ ὅρου τήθηα-τήθηα, πάντοτε κατ' ὀνομαστικὴν tethea. Τῶν Λατινικῶν ὅμως λεξικῶν ἄλλα μὲν καταχωρίζουσιν αὐτὴν ὡς tēthea, ae, θ., ἄλλα δὲ ὡς tēthea (ἢ tēthya), ōrum, οὐδ., καὶ τέλος ἄλλα κατ' ἀμφοτέρας τὰς κλίσεις, ἔνεκα τῆς ὁμοιότητος τῆς καταλήξεως -a, ὡς tēthea, ae, θ. καὶ tēthya, ōrum, οὐδ.

Τῶν χωρίων τούτων τοῦ Πλινίου δύο μὲν φέρουσι τὸ tēthea ὡς οὐδέτερον (τῆς β' κλίσεως), δύο εἶναι ἀβεβαίου γένους (θηλυκοῦ ἢ οὐδετέρου;) καὶ τέλος ἓν φέρεται ὡς θηλυκοῦ γένους (τῆς α' κλίσεως). Ὅθεν πρὸς καθορισμὸν ἐνὸς τύπου, τοῦ καὶ μόνου ὀρθοῦ, πρέπει τὰ δύο ἀβεβαίου γένους νὰ θεωρηθῶσι καὶ αὐτὰ οὐδετέρου γένους, τὸ δὲ τελευταῖον, γένους θηλυκοῦ, νὰ ἀποκατασταθῇ κριτικῶς, συνεπικουρούσης μάλιστα καὶ τῆς ἐρμηνείας, εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὰ ἄλλα οὐδέτερον γένος.

Πρὸς τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν κατὰ σειρὰν ἕκαστον τῶν πέντε χωρίων τοῦ Πλινίου (κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ C. MAYHOFF¹⁴).

1) Plin. nat. 32, 99: tethea torminibus et inflationibus occurrunt. inveniuntur haec in foliis maris sugentia...

⁸ LEON. DITTMAYER, Lips. 1908.

⁹ BERNH. LANGKAVEL, Lips. 1868.

¹⁰ Τὸν Ξενοκράτη ἐξέδωκεν ὁ ἡμέτερος ΑΔΑΜ. ΚΟΡΑΗΣ (ἐν Παρισ. 1814) μετὰ πολλῶν σημειώσεων, ὧν πολλαὶ κατεχωρίσθησαν εἰς τὸν ΘΣ τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, εἶτα δὲ ὁ J. L. IDELER, Phys. et med. Graeci min., 1, 121-133, Lips. 1841.

¹¹ Ὁ Πλίνιος πολλάκις ποιεῖται μνείαν τοῦ Ξενοκράτους ὡς μιᾶς τῶν πηγῶν του (πρβλ. Plin. nat. 1. 20. 21. 27. 29. 33. 34. 35) ἀποκαλῶν αὐτὸν medicum ἢ Xenocratem Zenonis (οὐδὲν Ζήνωνος).

¹² Πρβλ. Plin. nat. 32, 99. tethea torminibus et inflationibus occurrunt (ἐπαρκοῦσι, βοηθοῦσι, εἶναι ὠφέλιμα, ὠφελοῦσι).

¹³ Πρβλ. Plin. nat. 32, 117, tethea utilia sunt cum ruta (μετὰ πηγάνου) ac melle.

¹⁴ Καλὴ κριτικὴ ἔκδοσις τῆς historia naturalis τοῦ Πλινίου: L. VON JAN, Lips. 1854-1865, τ. 6, (1ος τ. 1870) ἥς συνεχιστὴς C. MAYHOFF, Lips. 1892-1909 (τ. 5, ἄνευ τοῦ βου τοῦ περιέχοντος τοὺς indices). Καλαὶ ὁσαύτως κριτικαὶ ἐκδόσεις εἶναι ἡ τοῦ IULIUS SILLIG, Hamb. et Gothae 1851-1855 (τ. 6) καὶ ἡ τοῦ D. DETLEFSEN, Berol. 1866-1882 (τ. 5).

2) Plin. nat. 32, 117: cachectis, quorum corpus macie conficitur, tethea utilia sunt cum ruta ac melle.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω χωρίοις ἡ λ. tethea εἶναι ἀναμφισβητήτως οὐδετέρου γένους καὶ ἀριθμοῦ πληθυντικοῦ.

Ἔπονται τὰ δύο ἄλλα χωρία.

3) Plin. nat. 32, 151: ...smyrus, sepia, strombus, solen¹⁵ sive aulos sive donax sive onyx sive dactylus, spondyli, smarides, stellae, spongeae, turdus, thynnis, thranis... thrissa, torpedo, tethea...

4) Ind. 1, 32, 37¹⁶: strombo¹⁷ sive concha longa, tethea... olus marinum... myaces... mituli... pelorides... seriphum...

Εἶναι φανερόν ὅτι ἀνωτέρω (32, 151) ἀπαριθμοῦνται, ὡς ἐν καταλόγῳ καὶ δὴ ἀλφαβητικῶς, πλείστα ὀνόματα θαλασσίων ζώων ἀναμειξ καθ' ἐνικὸν ἢ πληθυντικὸν (ἀπὸ § 144—§ 152 πολλῶ πλείονα τῶν 100). Ὅθεν οὐδὲν κωλύει νὰ θεωρήσωμεν ἐν ταῦθα τὸ tethea ὡς οὐδ. ἀριθμοῦ πληθυντικοῦ, δοθέντος ὅτι εἶναι ἀναμφισβητήτως οὐδέτερα τὸ tethea τῆς § 99 καὶ § 117 (ὡς ἀνωτ. λατ. χωρία ἀρ. 1 καὶ 2). Ὅμοιως ἐπιβάλλεται διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ τὸ ἄλλο χωρίον (ὑπ' ἀριθ. 4) νὰ θεωρηθῇ ἐπίσης ὡς πληθ. οὐδετέρου γένους. Ἄλλως τε οὐδεὶς τῶν κωδ. τοῦ Πλινίου ἔχει γραφὴν tetheae (ὄνομ. πληθ. τοῦ θηλυκοῦ ἐν τοῖς προειρημένοις χωρίοις ἀρ. 3 καὶ 4), ἀλλὰ μόνον ὁ κῶδ. R (Florentinus Riccardianus 488 ὅχι ὅμως ἐν ταῦθα ἀλλ' ἐν nat. 32, 99) καὶ ταύτην ὑποπτον (προβλ. αὐτόθι app. crit. τοῦ JAN-MAYHOFF: R ? C), ἥτις γραφὴ μόνον ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Κολωνίας τοῦ 1524 ὑπὸ τοῦ CAESARIUS εἰσῆχθη: tetheae Ἰδ. κατωτ. καὶ ὑποσ. 33).

Εἰς ταῦτα ὅμως ὅλως ἀντίκειται τὸ κατωτέρω πέμπτον χωρίον τοῦ Πλινίου (32, 93). Τοῦτο, ὡς φέρεται ἐν ταῖς κριτικαῖς ἐκδόσεσιν, εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὰ προηγούμενα, διότι ἐν αὐτῷ τὸ tethea, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν συμφραζομένων (tethea similis ostreo), εἶναι γένους θηλυκοῦ τῆς α' κλίσεως. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν ἀνέκαθεν πολλὰ πράγματα παρέσχε τοῦτο πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου καὶ δὲν ἔπαυσε καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις ἔτι χρόνοις νὰ παρέχῃ, καὶ ὡς πρὸς τὸ κείμενον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν.

¹⁵ Προβλ. διὰ τὸ πιστὸν τῆς ἀντιγραφῆς καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν σειράν, Ἀθήν. 90 D οἱ σω λ η ν ε ς μὲν πρὸς τινων καλούμενοι, πρὸς τινων δὲ αὐ λ οἱ καὶ δ ὄ ν α κ ε ς καὶ ὄ ν υ χ ε ς.

¹⁶ Ὁ Index τοῦ Πλινίου (= Βιβλ. I τῆς nat. h.) ἐγράφη, ὡς γνωστόν, μετὰ τὸ 36ον βιβλίον καὶ δημοσιεύεται ὡς 1ον μετὰ τῶν προλεγόμενων τοῦ Πλινίου, οὗτω δὲ τὸ 36ον βιβλίον κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ 37ου.

¹⁷ Ἐν τῷ app. crit. τῆς ἐκδόσεως τοῦ JAN-MAYHOFF σημειοῦται: 37 strombus V(?) H., ἥτοι ἡ ἐκδ. τοῦ γάλλου Ἰησουΐτου HARDOUIN (1685, ²1723, ³1741), ἥτις ἐπεκράτησε μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἐκδ. τοῦ SILLIG (ἰδ. ἀνωτ. ὑπ. 14), ἀντὶ strombo ἔχει strombus. Οὕτω δέ, ὡς ἐπληροφόρηθην, καὶ ὁ Th. L. L. ἐν τῷ ὑλικῷ τῶν ἀνεκδότων δελτίων αὐτοῦ.

Ἰδοὺ τὸ χωρίον.

5) Plin. nat. 32, 93: lateris dolores leniunt hippocampi tosti sumpti *tetheae* *que similis ostreo in cibo sumpta*.

Πρῶτος παρατήρησεν ὁ HERMOLAUS BARBARUS¹⁸ ὅτι τὸ *tethea* ἐνταῦθα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἄλλα χωρία, εἶναι θηλυκοῦ γένους. Ὅθεν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ *tethea* ὡς οὐδετέρου, ἀντὶ τοῦ *tethea similis* προέτεινε *tethea* ἢ (ὀρθότερον κατ' αὐτὸν) *tethya similia*¹⁹.

Ὀλίγα μόλις ἔτη βραδύτερον (1507) ἄλλος ἐκδότης τοῦ Πλινίου ὁ ALEXANDER BENEDICTUS²⁰ προσέκρουσε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ἵσως ἀπὸ ἐρμηνευτικῆς μόνον, ὡς νομίζομεν, πλευρᾶς. Οὗτος, ὡς παρατηρήσαμεν ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ, προέβη εἰς τρεῖς διορθώσεις, ὧν αἱ δύο τελευταῖαι εἶναι καθ' ἡμᾶς περιτταὶ ὅχι μόνον διότι οὐδὲν προσθέτουσιν ἀλλὰ καὶ διότι ἀφίστανται τῆς παραδόσεως. Ἰδοὺ τὸ ὅλον χωρίον κατὰ τὸν BENEDICTUS: *tetheaeque similiter ostreae*²¹ *in cibo sumptae*. Τὴν πρώτην μόνον τῶν διορθώσεων θεωροῦμεν λίαν ἐπιτυχῇ, ἐνισχύουσιν ἅμα ἐμμέσως καὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ BARBARUS. Οὗτω μεταβληθέντος τοῦ *similis* εἰς *similiter*, τὸ *tethea... sumpta* ἔγινεν ἄνευ ἄλλης τινὸς μεταβολῆς οὐδ. πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ. Ὁ BENEDICTUS διὰ μικρᾶς μόνον ἀλλαγῆς τοῦ τελικοῦ -s τοῦ *similis* εἰς *t* (μετὰ τοῦ σημείου τῆς κολοβώσεως δηλ. *t' t. ē. similit' = similiter*) ἀποκατέστησεν, ὡς διὰ μαγείας, διττῶς τὸ κείμενον, διότι ὅχι μόνον ἀπεσόβησεν τὸν κίνδυνον ἐκδοχῆς τοῦ *tethea* ὡς πρωτοκλίτου γένους θηλυκοῦ, ἀλλὰ καὶ συνέτεινεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν. Διότι οὐδαμοῦ ὁ Πλίνιος περιγράφει τὰ *tethea* κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐκλαμβάνωνται ὅμοια ὀστρέω²²,

¹⁸ Οὗτος φέρεται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πλινίου ὡς Patriarcha Aquileiensis (δηλ. τῆς Gallia transpadana): HERMOLAI BARBARI, Castigationes Plinianae, Romae, 1442.1493 καὶ L. Plinii Secundi naturae historiarum libri XXXVII e castigationibus HERMOLAI BARBARI quam emendatissimi editi a. MIID. Ὁ αὐτὸς πρῶτος ἀντὶ τοῦ *tethea* προέτεινε τὴν γραφὴν *tethya* συμφωνοτέραν πρὸς τὰ τήθηα τοῦ Ἀριστοτέλους.

¹⁹ Ἀμφοτέραι τοῦ BARBARUS αἱ διορθώσεις (*tethya* καὶ *similia*) ἐγένοντο ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἐκδοτῶν Λατινικῶν λεξικῶν δεκταί, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ Λεξικοῦ FORCELLINI-FURLANETTO (1827) καὶ ἔξῃς, ὡς καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀντλησάντων.

²⁰ L. Plinii Secundi, naturae historiarum libri XXXVII ab ALEXANDRO BENEDICTO emendatiores reddit (per Johannem Rubeum et Bernardinum fratresque Vercellenses 1507).

²¹ Ἀποροῦμεν τῇ ἀληθείᾳ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξηγήσωμεν, διατί ὁ ALEX. BENEDICTUS ἀντὶ τοῦ *ostreo* προέτεινεν *ostreae*, ὅπερ κατ' ἀνάγκην μετέβαλε καὶ τὸ *sumpta* εἰς *sumptae*. Ἡ λ. *ostreum* κ. *ostrea* ὀστρεον (ὀστρειον) ἀδιαφόρως ἐλέγοντο ἐν τῇ Λατινικῇ, ὅλως δὲ τεχνητὴ καὶ ἀυθαίρετος εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου (Orig. 12, 6, 52) διάκρισις τῆς σημασίας.

²² Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ παλαιότερος τοῦ Πλινίου ἐκδότης L. JAN, παλαιῶν, φαίνεται, καὶ ταλαντευόμενος, καταχωρίζει εἰς τοὺς indices τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πλινίου (τ. VI, Lips. 1865) διττῶς τὸ ἐν λόγῳ χωρίον. Πρῶτον μὲν ἀκόλουθος ἑαυτοῦ, συμφώνως τῷ κειμένῳ, γράφει *ostreo similis te-*

ὡς ἦδη παρατήρησε καὶ ὁ MAYHOFF (τόμ. 5, Appendix εἰς nat. 32, 93 σελ. 488). Ἐπομένως, ἐὰν περιορισθῶμεν εἰς τὴν πρώτην μόνον διόρθωσιν τοῦ BENEDICTUS, τὸ ὄλον χωρίον *lateris dolores leniunt hippocampi tosti sumpti tetheaque similiter ostreo in cibo sumpta* ²³ δέον νὰ μεταφρασθῇ ὡς ἑξῆς: τοὺς πόνους τῶν πλειρῶν πρᾶννουσιν ἱππόκαμποι (=εἶδη μικρῶν ἰχθύων), ὅποιοι λαμβανόμενοι, καὶ τήθηα (τήθηα) λαμβανόμενα ἐν τῇ τροφῇ ²⁴ ὁμοίως τῷ ὀστρέῳ (ὁμοίως ὡς λαμβάνεται διὰ τῆς τροφῆς τὸ ὀστρεον). Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πλίνιος ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτοῦ (ιδίᾳ 28 - 32 ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς προηγούμενοις καὶ ἐπομένοις) ἐξετάζει, ἀκολουθῶν ὠρισμένα πρότυπα, τὰς θεραπευτικὰς ιδιότητας φαρμάκων, εἰλημμένων ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, εἴτε ἀπὸ τοῦ στόματος λαμβανόμενων εἴτε ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐπιχρισμένων εἴτε τέλος διὰ κλυστήρος ἐνιεμένων.

Ἐκ περιεργείας ὠνούμενοι ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ μάθωμεν τί ὑπάρχει γεγραμμένον ὑπὸ τὰ λήμματα *tethea* καὶ *tettigonia* (ἰ. κατ. σελ. 10 ἑξ.) ἐν τῷ ὕλικῳ τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι δελτίων τοῦ **Thesaurus Linguae Latinae** (οὗ, ὡς γνωστόν, τὸ ἀρχεῖον εὐρίσκεται ἐν Μονάχῳ) ἀπετάθημεν δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου κ. G. Pfligersdorffer, εἰς ὃν ἐκφράζομεν τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας διὰ τὴν πρόθυμον καὶ ταχεῖαν ἀποστολὴν τοῦ περιεχομένου τῶν λημμάτων. Ἐκ τῆς πιστῆς ἀντιγραφῆς τῶν λημμάτων καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ φίλου συναδέλφου οὐδὲν τι ἐπὶ πλέον εὖρομεν τῶν ὅσων ἡμεῖς εἴχομεν παρατηρήσει, πλὴν ὅμως ἡ ἐντὸς παρενθέσεως παρατήρησις τοῦ συντάκτου τοῦ Th. L. L. περὶ τοῦ ἐπιμάχου τούτου χωρίου διὰ τὸ *tethea* ἐπέσυρε τὴν ἡμετέραν προσοχήν. Αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς. Plin. nat. 32, 93 *tetheaque similiter* (corr. Benedictus, *aber Jan-Mayhoff schreiben wieder similis*) *ostreo in cibo sumpta*.

Ὁ Γερμανὸς συντάκτης ²⁵ τοῦ Th. L. L. διείδε μὲν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὁρθῆς *thea* 32, 93 (Ind. ῥ. ἀ. σελ. 282, s.v. *ostreum* ἐν τέλει), δεύτερον δὲ σημειοῖ ἀντιθέτως (s.v. *tethea*, σ. 414), ἐπιλήσμων γενόμενος ἑαυτοῦ, *tethea similia sunt ostreis* 32, 93 (ἀποδεχόμενος τρόπον τινὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ BARBARUS).

²³ Μηδένα ξενίσθη ὅτι ἡ *mit. sumpta* χρησιμοποιεῖται δις. Τοιαύτη ἐπανάληψις παρατηρεῖται καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Πλινίου ὡς 32, 129: *mulieribus lactis copiam facit glauciscus* (=γλαυκίσκος, γλαυκίδιον, ὑποκορ. τοῦ γλαῦκος, *glaucus*, ἰχθύς) *e iure sumptus et zmarides cum tisana sumpta e vel cum feniculo decoctae* ἀλλαχοῦ πάλιν παραλείπεται, ὡς 32, 43: *auxilio est piscis aurata in cibo* (ἐνν. *sumpta*) ... *mullus* ... *inlitus sumptus ve in cibo*.

²⁴ Περὶ τῆς ἐν τῇ τροφῇ λήψεως ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω χωρίου (ὑποσ. 23 τέλ.) πρβλ. καὶ Plin. nat. 28, 197: *iocineris dolores lupi iocur aridum ex mulso, asini iocur aridum* ... *ex melle tritum et in cibo sumptum* κ. ἄ. Πρβλ. ὡσαύτως Plin. 18, 105: *panis ipsius varia genera* ... *alias ab opsoniis appellati ut ostrearii* κλπ., ὀνομασθέντες οὕτω ἐκ φαγητῶν μεθ' ὧν ἐλαμβάνοντο οἱ τοιοῦτοι ἄρτοι.

²⁵ Τόσον ὁ γερμανὸς συντάκτης, ὅσον καὶ ὁ MAYHOFF φαίνεται ὅτι δὲν ἔσχον ἄμεσον γνῶσιν τῆς ἐκδ. τοῦ BENEDICTUS (ἀνωτ. ὑποσ. 20), διότι ἀμφότεροι δὲν ἀναφέρουσι τὰς ἄλλας δύο συμπληρωματικὰς τούτου διορθώσεις, ἐκτὸς ἐὰν ἐθεώρησαν αὐτάς, ὡς καὶ ἡμεῖς, ἀναξίας λόγου.

διορθώσεως τοῦ BENEDICTUS, ἀλλ' ἠδίκησε προφανῶς τοὺς JAN-MAYHOFF γράψας *aber... schreiben wieder similis*, διότι φωρᾶται ἀγνοῶν τὰς ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ ἐπακολουθησάσας παρατηρήσεις τοῦ MAYHOFF (τόμ. V, σ. 488 τοῦ 1897) μεταβαλόντος²⁶ γνῶμην καὶ δεχθέντος τὴν διόρθωσιν *similiter* τοῦ BENEDICTUS, ἥτις, ὡς λέγεται ἐκεῖ, διευθετεῖ ὁρθῶς τόσον τὸ γένος τοῦ *tethea* ὅσον καὶ τὴν ὁρθὴν ἐρμηνείαν.

Μετὰ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς λεπτομερῇ ἐξέτασιν τοῦ θέματος δικαιοῦμεθα, νομίζομεν, νὰ πιστεύωμεν ὅτι οὐδεμία πλέον ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι τὸ *tethea* εἶναι οὐδετέρου γένους ἐν χρήσει μόνον κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Δικαίως ἄρα ἐν τῷ ἀρίστῳ πάντων τῶν μέχρι σήμερον ἐκδεδομένων Λατινικῶν λεξικῶν τοῦ K. GEORGES⁸ 1913-1918, σημειοῦται λίαν ἐμφαντικῶς **tethea** *n. pl.* (τὰ τήθεα), *eine Art Mollusken*, Plin. 32, 93. *u.* 99 *u. a.* (**falsch** *tethea*, *ae*, *f. s.* Jan, Plin. 32, 99 *tom.* 5. *p.* 352 *Sill. ed. min.*), ἀλλ' ἄνευ συγκεκριμένης ἀποδείξεως ἐκ μέρους τοῦ JAN, υἱοθετοῦντος ἐκεῖ μὲν (32, 93) τὴν διόρθωσιν τοῦ BARBARUS (πρβλ. ἀνωτ. ὑποσ. 22 τέλ.), ἐν δὲ τῷ κειμένῳ δεχομένου—καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ MAYHOFF—τὸ *tethea* οὐχὶ ὡς ὄνομα οὐδετέρου γένους ἀλλὰ θηλυκοῦ (*tethea similis ostreo*).

Καὶ νῦν τίθεται τὸ ἐρώτημα πῶς τὸ λῆμμα (*lemma*) *tethea* (ἢ *tethya*) ἔχει μέχρι σήμερον καταχωρισθῇ εἰς τὰ Λατινικὰ λεξικά; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἡ ἀπάντησις δὲν εἶναι ἀπλῆ, διότι εἰς μὲν τὰ πρῶτα Λεξικά, τὰ καὶ παλαιότατα (15^{ου} καὶ 16^{ου} αἰῶνος), ἐφ' ὅσον συμπεριελήφθη τὸ λῆμμα τοῦτο, κατεχωρίσθη ἐσφαλμένως **tethea**, *ae*, *θ.*, εἰς δὲ τὰ μετὰ ταῦτα δημοσιευθέντα, εἰς ἄλλα μὲν τούτων διετηρήθη ὡς εἶχε τὸ ἐσφαλμένον τοῦτο λῆμμα, εἰς ἄλλα δὲ ἀνεγράφη ὁρθῶς *tethea* (ἢ *tethya*), *oṛum*, οὐδ. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλα εἰς τὰ ὅποια διετηρήθησαν ἀμφότεροι οἱ τύποι²⁷ καὶ ὁ ἐσφαλμένος

²⁶ Ὁ αὐτὸς MAYHOFF ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ I τόμου (1906, σ. IV) ζητεῖ συγγνώμην ὅτι πολλὰ ὁρθὰ παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις παλαιότερων ἀνδρῶν θαυμαστῆς παιδείας καὶ ὀξύτητος διανοίας (π.χ. τοῦ BARBARUS, τοῦ GELENUS καὶ ἄλλων κυρίων δημιουργῶν τοῦ *textus vulgatus*) διέφυγον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ.

²⁷ Συντομίας ἔνεκα περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν ἐξ ἐκάστης κατηγορίας μόνον τῶν μεγάλου κύρους Λατινικῶν λεξικῶν.

1) Λεξικά μετ' ἐσφαλμένον λήμματος. Τὸ μέγα Λατινογερμανικὸν τοῦ REINHOLD KILOTZ, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιψίας, μεγάλης παρασχόντος ὑπηρεσίας (πρβλ. τ. I, Praef. Corradini ἐν Forcellini-Furlanetto-Corradini-Perin. σ. XVI ὑπ. 2, Patavii 1864) εἰς τὴν Λατινικὴν λεξικογραφίαν, Braunschweig 1857. 1879 εἰς δύο τόμους ἐκ σελ. 3562.—Τὸ Λατινοαγγλικὸν τοῦ LEWIS and SHORT, Oxford 1879. 1945 εἰς ἓνα τόμ. μεγ. σχ. ἐκ σελ. XIV-1976, ὅπερ εἶναι τὸ μόνον σχεδὸν ἐν πολλῇ χρήσει ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, συντεταγμένον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Λατινογερμανικοῦ τοῦ W. Freund.—Εἰς τὰ μεγάλα αὐτὰ Λεξικά προσθετέον καὶ τὸ νεώτατον (1952) μικρὸν μὲν ἀλλὰ λίαν περιεκτικόν, τοῦ φιλέλληνος Ἰάπωνος καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Κιότο ΧΙΔΕΝΑΚΑ TANAKA, ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου καὶ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

πρωτόκλιτος (tēthea, ae, θ.) καὶ ὁ ὁρθὸς δευτερόκλιτος (tēthea ἢ tēthya, ōrum, οὐδ.).

Μεθ' ὅλως ἰδιαιτέρας ἱκανοποιήσεως ἀναφέρομεν ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὁρθῶς τὸ πρωτόν κατεχωρίσθη τὸ λῆμμα (tēthea εἴτε tēthya, ōrum, *haec*, τήθεα, τήθυνα) εἰς τὸ ἐκδοθὲν (ἐν Ἀθήναις 1843) Λατινοελληνικὸν (εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν) λεξικὸν ὑπὸ τοῦ πρώτου καθηγητοῦ τῆς Λατινικῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Ὁθωνεῖ Πανεπιστημίῳ, τοῦ ἀοιδίου, Γερμανοῦ μὲν τὸ γένος, Ἕλληνας δὲ τὴν καρδίαν, Ἑρρίκου Νικολάου ΟΥΛΕΡΙΧΟΥ (ULRICH)²⁸. Τῶν νεωτέρων ἐκδόσεων τούτου ἐπεμελήθη ὁ σοφὸς καθηγητὴς ΣΤΕΦ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, ὅστις ἐπέφερεν ἐκάστοτε πολλὰς προσθήκας καὶ βελτιώσεις προσπαθῶν, ὅσον ἦτο δυνατόν, νὰ καταστήσῃ αὐτὸ τὰ μάλιστα ὠφέλιμον. Ἐν τούτοις ὅμως, εἰδικῶς ὡς πρὸς τὸ λῆμμα τοῦτο, ὑπέπεσεν εἰς δύο ἀβλεπτήματα. Πρῶτον, ἀντί: τήθεα ἔγραψε τήθεια (!), λέξιν ἀνύπαρκτον (καὶ τὸ σφάλμα ἐπανελήφθη καθ' ὅλας τὰς νεωτέρας ἐκδόσεις (ἰ. ὑποσ. 28), καὶ δεύτερον, θελήσας νὰ ἐρμηνεύσῃ πλατύτερον τὴν λ. τήθεα, τήθυνα τοῦ ΟΥΛΕΡΙΧΟΥ, προσέθηκεν ἐν παρενθέσει εἶδος σπόγγων (!). Πᾶς τις οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἢ ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα ἀπλῶς περὶ τοῦ σπόγγου (σπόγγου, κν. σφουγγάρι).

Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ εἰπῶμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ τήθεα παρὰ τῷ Πλινίῳ. Οὗτος ἐν τοῖς προκειμένοις χωρίοις εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς ἐλέχθη, καὶ τὸν Ξενοκράτη. Ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ λεξικά τὴν λ. τήθυνα τοῦ φιλοσόφου μεταφράζουσι διὰ τοῦ εἶδος μαλακίων καὶ συγκεκριμένως τὸ Λεξικὸν τοῦ LIDDELL-SCOTT-JONES-McKENZIE σημειοῖ **τήθυον**, an animal of the kind called ascidia or sea-squirt Arist. HA 531^a 18 (v. l. τηθέου), PA 680^a 5, al. ... Συμφωνοῦσι καὶ ἄλλα Λεξικά καὶ οἱ ἐρμηνευταί. Ἀλλὰ δυσ-

2) Λεξικά μετὰ ὁρθοῦ λήμματος. Πρῶτος ἀναγράψας τὸ λῆμμα ὡς οὐδ. πληθ. εἶναι, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, ὁ ἰταλὸς μοναχὸς τοῦ Σεμιναρίου τοῦ Παταβίου καθηγητῆς Gius. Furlanetto, ὅστις ἔδειξε τὴν ὁρθὴν ὁδὸν εἰς τοὺς μετέπειτα Λεξικογράφους γερμανοὺς, ἰταλοὺς, γάλλους κλπ. Περὶ τοῦ ἡμετέρου ΟΥΛΕΡΙΧΟΥ (ULRICH) ἰδ. κατωτ. καὶ ὑποσ. 28.

3) Λεξικά μετὰ διπλοῦ λήμματος. Τὸ Λατινογερμανικὸν λεξικὸν τοῦ W. FREUND (γαλλ. μετάφρ. ὑπὸ NAPOLEON THEIL, Paris 1855-1865. 1889 εἰς τρεῖς τόμους μεγ. σχ. ἐκ σελ. 2729. (Τούτου ὑπάρχει καὶ ἐπιτομή, Paris, 1852-1955 τῆς γερμανικῆς ἐν Λειψία ἐκδόσεως 1788, τόμ. 3ος στήλη 7022-3). -- Τὸ Λατινογαλλικὸν Λεξικὸν τοῦ καθηγητοῦ CHARLES LEBAGUE, Paris, 1935 (συντεταγμένον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λεξικῶν τοῦ FORCELLINI, FREUND, GEORGES, KLOTZ κ.ά.).

²⁸ Τοῦ Λεξικοῦ τοῦ ΟΥΛΕΡΙΧΟΥ ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Λατινικῆς φιλολογίας ΣΤΕΦ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ τρεῖς ἔτι ἐκδόσεις (1854-1864-1873) καὶ μία τελευταία (1884) ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Γυμνασίου Ι. ΠΡΩΤΟΔΙΚΟΥ καὶ ΜΑΡΚΟΥ Ι. ΒΙΑΡΚΙΝΗ. Εἰς τὸν ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΝ ὀφείλει πολλὰ ἢ παρ' ἡμῖν Λατινικὴ ἀλλὰ κυρίως ἡ Ἑλληνικὴ λεξικογραφία (καθὼς καὶ ἡ Ἀρχαιολογία) διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ: Συναγωγὴ λέξεων ἀθησαυρίστων ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς λεξικοῖς (Ἐν Ἀθ. 1883, ια'-399) καὶ Συναγωγὴ λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεῖσων (τόμ. 1-2. Ἀθ. 1900).

τυχῶς ἐν τοῖς πλείστοις τῶν Λατινικῶν λεξικῶν—ἐξαιρέσει ὀλίγων—ἡ ἐρμηνεία λακωνικώτατα παρεχομένη (π.χ. *sorte d'éponge, specie di spugna, Schwamm, Kind of sponge*) παρέχει ἀπαιτηλὴν ἐρμηνείαν ἀντὶ τῆς ὀρθῆς τῶν ἄλλων (π.χ. *sorte de mollusque, moluschi, eine Art Mollusken, mollusk, ascidie [=ascidia ἀσκίδια, Seescheiden²⁹, Weichtiere).*

Σύγχυσις καὶ ἀστάθεια ὡσαύτως παρατηρεῖται περὶ τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τοῦ *tēthea* καὶ ἐν τῷ εἰδικῷ συγγράμματι τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Dijon E. de SAINT-DENIS³⁰, ὥστε ἐν τέλει νὰ καταλήξῃ οὗτος μὲ τὴν ἐρώτησιν: *Énigme?*

Τέλος, περὶ τοῦ γένους καὶ τῆς κλίσεως τοῦ *tēthea* τοῦ Πλινίου ἀναφέρουσι—μετ' ἀνακριβειῶν ὅμως—καὶ τὰ δύο μεγάλα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης Λεξικά, ὁ Θησαυρὸς τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ καὶ τὸ μνημονευθὲν τοῦ LIDDELL-SCOTT-JONES-McKENZIE (1925-40). Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ γίνεται λόγος ὅτι τὸ *tēthea* ἀπαντᾷ ὄχι μόνον ὡς οὐδ. πληθ. τῆς β' κλίσεως (Plin. H.N. 32, 117)³¹ ἀλλὰ καὶ ὡς πρωτόκλιτον οὐσιαστικὸν θηλ. γένους (Plin. H.N. 32, 151)³². Αἱ παρατηρήσεις ὅμως αὗται πολὺ ἀπέχουσι τῆς ἀκριβείας, διότι, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐδείχθη, οὔτε τὸ χωρίον 32, 117 εἶναι τὸ μόνον ἔνθα τὸ *tēthea* ὀφθαλμοφανῶς εἶναι οὐδετέρου γένους, οὔτε τὸ χωρ. 32, 151 εἶναι ἐκ τῶν παραδειγμάτων ἐκείνων, εἰς τὰ ὅποια ἐκ πρώτης ὀψεως διακρίνεται τὸ πραγματικὸν γένος αὐτῶν, δι' ὃ καὶ αἱ ἀσυμφωνίαι τῶν Λεξικογράφων. Ἄν ἔπρεπε βεβαίως νὰ σημειωθῇ ἀσφαλὲς ἕως τότε παράδειγμα θηλυκοῦ γένους, θὰ ὀφείλον νὰ παραπέμψωσιν οἱ Ἄγγλοι ἐκδόται εἰς Plin. nat. 32, 93. Ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὑφ' ἡμῶν λεχθέντα, ἐδείχθη ὅτι καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ οὐδ. γένους.

Οἱ Ἄγγλοι, ὡς φαίνεται, Λεξικογράφοι, ἐχόμενοι, ὡς γνωστόν, τοῦ Θησαυροῦ τῆς Ἑλλην. γλώσσης, ἠθέλησαν καὶ αὐτοί, ὥσπερ ἐκεῖνος, νὰ μὴ ὑστερήσωσιν εἰς σχετικὰς περὶ τοῦ γένους τῆς λέξεως *tēthea* ἀναφοράς. Ὑπέπεσε βεβαίως καὶ ὁ ΘΣ τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ εἰς σφάλμα ὡς πρὸς τὸ γένος τοῦ *tēthea* (π.χ. Plin. nat. 32, 99 *tetheae occurrunt*³³ καὶ 32, 117 *tetheae utiles sunt*) ἀλλὰ δι' αὐτὸ εἶναι οὗτος συγγνωστός, διότι

²⁹ Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρίστῃ γερμανικῇ μεταφράσει τοῦ Πλινίου ὑπὸ τοῦ H. KÜLB (Stuttg. 1840-56, 35 Bdchn): *tethya oder tethyum, auch Ascidia genannt; die Seescheiden gleichen einem grossen Sack. . .* Σημειωθῆτω ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *μαλάκια* λεγόμενα ἐκαλοῦντο παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ τοῖς νεωτέροις *ἀγνά* (=ἀγανά, μαλακὰ) καὶ *ἀγνικά*. (ΦΑΙΔ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βυζ. βίος καὶ πολιτ. 5, 86. Γ. ΧΑΤΖΙΑΚΙ, ἐν MNE, 1, 135).

³⁰ *Le vocabulaire des animaux marins en Latin classique*, Paris 1947, XXX-121 s. v. *tēthea* σελ. 112 (πρβλ. καὶ ἄλλο εἰδικὸν σύγγραμμα τοῦ J. COTTE, *Poissons et animaux aquatiques au temps de Pline*, Paris, 1944, σελ. 177).

³¹ Ἰδ. ἀνωτ. ὑπ' ἀρ. 2 χωρίον τοῦ Πλινίου εἰς σελ. 3.

³² Ἰδ. ἀνωτ. ὑπ' ἀρ. 3 χωρίον τοῦ Πλινίου εἰς σελ. 3.

³³ Οὕτω ὁ CAESARIUS (ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Κολωνίας 1524), ἰδ. ἀνωτ. σελ. 4.

στερούμενος κριτικῶν ἐκδόσεων—ὧν νῦν οἱ νεώτεροι Λεξικογράφοι εὐμοιροῦσιν—ἐβασίζετο ἐπὶ κειμένων τῶν *veteres editores* καὶ τῆς *lectio vulgata*. Παρὰ ταῦτα ὅμως χωρίον τοῦ Πλινίου τὸ ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι ἐκδóται LIDDELL-SCOTT κλπ. δέχονται ἐσφαλμένως ὡς θηλυκὸν (32, 151) ὁ ΘΣ τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ δέχεται ὀρθῶς ὡς οὐδέτερον.

Τοῦ λόγου γενομένου περὶ σφαλμάτων ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ LIDDELL-SCOTT κλπ., δὲν παρέλκει, φρονοῦμεν, νὰ ὑποδείξωμεν καὶ τινὰς παραλείψεις ἐν αὐτῷ σχετικὰς πρὸς τὸ ὑπὸ συζητήσιν θέμα καὶ εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰς λ. τήθηα καὶ τήθηα. Μολονότι ὁ ΘΣ τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ *s.v.* τήθος παραπέμπει εἰς τὸν Ἀλκίφρονα (ἐπιστ. 3, 49)³⁴ καὶ τὸν Ξενοκράτη (ἐκδ. Κοραῆ *p.* 152)³⁵, τὸ Λεξ. τοῦ LIDDELL-SCOTT οὐδόλως ἀναφέρει τούτους. Θὰ ἀντίειπὴ τις ἴσως ὅτι ὁ ἐκδότης Schepfer ἐκεῖ ἀντὶ τοῦ τήθηα εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον τὴν διόρθωσιν τοῦ Reiske γήθηα (ιδ. ὑποσ. 6), ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ὤφειλον οἱ Ἄγγλοι ἐκδóται νὰ παραπέμψωσιν εἰς τὸν Ξενοκράτη ἐν τῷ λήμματι γήθηον, ἔξ οὗ πάλιν ἔπρεπε νὰ γίνῃ παραπομπή εἰς τὸ λῆμμα τήθηος;

B. *tettigonia*

Τὸ λῆμμα *tettigonia* εἰς ἅπαντα τὰ Λατινικὰ λεξικά πάσης χώρας, τὰ τε παλαιότερα καὶ νεώτερα καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ νεώτατα, καταχωρίζεται ἐσφαλμένως *tettigonia*, **ae, θ**. καὶ ἀποδίδεται ὅχι ὀρθῶς διὰ τοῦ *τεττιγονία* (*eine kleinere Art von Zikaden, sorte de petite cigale, petite cigale, picciola cicala ἢ specie di piccola cicala, a kind of small cicada, a species of small cicada*), ἐν δ' αὐτῶν μόνον τοῦ LEWIS-SHORT — ἴσως κατὰ τύχην — ἔχει *τεττιγόνια*, εἰ καὶ λ. *τεττιγονία*³⁶ δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ὑπάρχει τεθησαυρισμένη ἐν τοῖς Λεξικοῖς μόνον ἡ λ. *τεττιγόνιον* (εἶδος ἢ γένος μικροῦ τέττιγος) καὶ πληθ. *τεττιγόνια*.

Ἡ λ. *tettigonia*, οὗσα ἐκ τῶν ἁπαξείρημένων, ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ μόνου τοῦ Πλινίου (*nat.* 11, 92)³⁷.

³⁴ =3, 13 κατὰ τὴν ἐκδ. τοῦ M. A. SCHEPER (ιδ. ἀνωτ. ὑποσ. 6).

³⁵ Ἰδ. ἀνωτ. ὑποσ. 10.

³⁶ Κακῶς ἐν τῷ ΘΣ τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ (τόμ. 7 σελ. 2091 ἐκδ. Παρις.) ἀναγινώσκομεν. [Τεττιγόνιον, τὸ] Τεττιγόνια sive Τεττιγονία (!). Ἀλλὰ θηλυκὸν *τεττιγονία* (ἢ) ὑπ' οὐδενὸς τῶν παλαιῶν μαρτυρεῖται· πρβλ. καὶ *τεττιγόνια sive τεττιγονία* (*Lex. Graeco-Latinum* τοῦ BENJAM. HEDERICUS-PINZGER, recogn. FR. PASSOVIVUS, Romae 1832). Τὸ σφάλμα τοῦτο ἀσφαλῶς εἶναι ἀπότοκον ἄλλου σφάλματος ἐν τῷ ΘΣ, ἐνθα ἀναγράφεται τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου (11, 26=11, 92) ἐκ κειμένου παλαιοῦ (τοῦ BARBARUS, ιδ. ἀνωτ. ὑποσ. 18).

³⁷ Δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ λ. *tettigonia* ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Polemii Silvii τῷ ἐπιγραφομένῳ *Laterculus*, ὅπερ προσφωνεῖται κατὰ τὸ ἔτος 449 μ. Χ. τῷ Domino beatissimo Eucherio episcopo (τῆς Λυῶν 434-455), ἐν ἀριθμῇ οὐνομάτων ἐντόμων ἢ ἐρπετῶν.

Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ Πλίνιος ποιεῖται λόγον πρῶτον περὶ τῶν ἐντόμων (§§ 1-120) καὶ δευτέρον ἐν συνεχείᾳ (§§ 121-284) περὶ τῶν μερῶν ἢ μορίων ἐκάστου αὐτῶν κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις ἐπραγματεύθη τὸ θέμα ὅχι ἡνωμένως ἀλλὰ κεχωρισμένως ἐν ἰδιαίτεροις μάλιστα βιβλίοις (ἐν ταῖς περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαις, δηλ. καὶ ἐν τῷ περὶ ζῴων μορίων). Τὴν μετάβασιν δὲ ἀπὸ τῆς μιᾶς περιγραφῆς εἰς τὴν ἄλλην ὁδοποιεῖ ὁ Πλίνιος ὡς ἐξῆς: nunc per singulas corporum partes praeter iam dicta membra-tim tractetur historia (§ 121).

Τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου ἔχει ὡς ἐξῆς.⁸⁸

Plin. nat. 11, 92: ... sequens est volatura *earum*⁸⁹ quae canunt; vocantur achetae et, quae minores ex his sunt, tettigonia.

Ὁ Πλίνιος προκειμένου περὶ τῶν τεττίγων διακρίνει δύο γένη, τοὺς *achetae* καὶ τὰ *tettigonia*⁴⁰, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα παρέλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, οὗ πολλάκις μεταφράζει χωρία—ἐνίοτε κατὰ λέξιν—ἢ συντέμνει αὐτά, ἔστι δ' ὅτε καὶ παρανοεῖ⁴¹.

Γενικὴ ὀνομασία τοῦ ἐντόμου τούτου εἶναι παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλησι τέττιξ (ὁ), παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις *cicāda*, τούτου δὲ εἶδη εἶναι οἱ ᾗχεται καὶ τὰ τεττίγόνια, ἀντιστοίχως δὲ *achetae* καὶ *tettigonia*. Εἶναι λέξεις αὐτόχρονα ἑλληνικαί, μεταγραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ Πλινίου—κατὰ γράμμα ἢ φθόγγον—εἰς τὴν λατινικὴν ἑλλείψει ἀντιστοίχου ὅρου, ὡς τοῦτο πολλάκις ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ὅθεν νομίζομεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο πάρεργον νὰ ἐξετάσωμεν τό τε ἔτυμον τοῦ τέττιξ καὶ τοῦ *cicāda*⁴² ὡς καὶ πῶς ὁ

Ὁ *Laterculus* ἐδημοσιεύθη, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ ΤΗ. MOMMSEN ἐν *Mon. Germ. auct. antiq.* IX chron. min. I p. 518-523 καὶ 547.

⁸⁸ Κατὰ τὴν ἔκδ. τοῦ JAN - MAYHOFF (ιδ. ἀνωτ. ὑποσ. 14). Ἀρίστη ἔκδοσις τοῦ 11ου βιβλίου τοῦ Πλινίου εἶναι καὶ ἡ τοῦ A. ERNOUT R. PERIN (*Belles Lettres*, Paris 1947), πρβλ. καὶ ἔκδ. M. H. RACKHAM (παρὰ Loeb, London-New York, 1938).

⁸⁹ *earum* (sc. *cicadarum*).

⁴⁰ Ὀλίγον κατωτέρω (nat. 11, 94) λέγει ὁ αὐτὸς ὅτι συγγραφεῖς τινες διακρίνουσι πρὸς τούτοις καὶ *cicādas surcularias* (βιοῦντας ἐν κλάδοις τέττιγας, οἷτινες εἶναι καὶ οἱ μεγαλύτεροι), *cicādas frumentarias* (τέττιγας ἐμφανιζομένους ἅμα τῇ ὠριμάσει τῶν σιτηρῶν) καὶ *avenarias* (τοὺς ἐν σπαρτοῖς βιοῦντας). Ὁμοίως καὶ παρὰ τῷ Αἰλιανῷ μνημονεύονται διάφορα εἶδη: ὁ ἀκανθίας (ἄδων ἐν ἀκάνθαις), ὁ λακέτας (ὁ ἡχηρῶς ἄδων), ὁ τεφρὰς (ἐκ τῆς χροῆς οὕτως ὀνομαζόμενος) καὶ ὁ μέμβραξ

⁴¹ Περὶ αὐτοῦ ιδ. ὑποσ. 47.

⁴² Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ τέττιξ, λέξεως πεποιημένης (πρβλ. ὁμοίως νεοελλ. τζίτζικας κλπ.), οἱ γλωσσολόγοι συμφωνοῦσιν (ἐξ οὗ καὶ ὁ. τεττίζειν (τετίζω)=βεβράζειν, λατ. *fritinnire*, Suet. Gramm. frg. 161 p. 254 Reiff. καὶ Anth. 762, 35), ἀλλὰ περὶ τοῦ *cicāda* ὑπάρχει διαφωνία. Ἄλλοι ἀπιθάνως (l. ETTMAYER ἐν *Zeitschrift für roman. Philol.*, Halle, 32, 725) ἀνάγουσιν εἰς ἀρχικὸν τύπον *cicāla (τῆς ῥίζης *cal-* τοῦ *cāl-āre* καλ-εῖν), χωρὶς νὰ δικαιολογῇται πειστικῶς ἡ μεταβολὴ τῆς προσφθίας ἀπὸ -ā-(cāl-) εἰς -ā-(ci-cāda) ἀλλὰ καὶ αἱ συνθηκαὶ ὑφ' αἷς ἐτελέσθη ἡ μεταβολὴ τοῦ -l>(*ci-cāla) εἰς -d- (*ci-cāda*) εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορισθῶσιν. Ἄλλοι ὀρθότερον θεωροῦσι τὴν

τέττιξ ἐξειλίχθη εἰς ἀχέτα πρὸς δήλωσιν εἰδους τεττίγων ἐν τε τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ. Ὡς πρὸς ταῦτα παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς, ὅτι δηλ. τὴν λ. τέττιξ ἐχρησιμοποίησε πρῶτος ἄνευ τινὸς προσδιορισμοῦ ἅπαξ ὁ Ὅμηρος (Ἰλιάδ. Γ 151), ἔπειτα δὲ ὁ ποιητὴς Ἀσῖος (παρ' Ἀθην. XII 525^F), ὁ Θουκυδίδης (1, 6), Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (F.H.G. II 200, παρ' Ἀθην. XII 512^C) καὶ ἄλλοι. Παρὰ τοῖς ποιηταῖς συνοδεύεται πολλάκις ὑπὸ τοῦ ἀχέτα (ἡχέτα). Τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν τύπων ἐκείνων τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς ἣτις τὴν ἀρχὴν ἔσχεν ἐκ τῆς ἐνικῆς κλητικῆς ἀναλαβούσης ἔργον ὀνομαστικῆς πτώσεως⁴³, ἀντὶ τοῦ ἡχέτης (δωρ. ἡχέτας) = ἡχῆεις (δωρ. ἡχῆεις) ἡχητικός⁴⁴. Κατὰ παράλειψιν ὁμως τοῦ οὐσιαστικοῦ τέττιξ τὸ ἐπιθετον ἀχέτα—ἡχέτα ἐγένετο οὐσιαστικόν⁴⁵, ἐξ οὗ τὸ διὰ λατινικῶν γραμμάτων μεταγεγραμμένον *ächeta* (Plin. nat. 11, 92. 93).

Μετὰ τὴν χρήσιμον, καθ' ἡμᾶς, μικρὰν ταύτην παρέκβασιν, προβαίνομεν εἰς τὴν ἐκ παραλλήλου ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν κειμένων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλινίου, ἐξ ὧν θέλει σαφῶς δειχθῆ ποία πράγματι εἶναι ἡ γραμματικὴ θέσις τοῦ *tettigonía* ἐν τῇ Λατινικῇ. Τονίζομεν δὲ τοῦτο, διότι ἡ λ. *tettigonía*, καταλαβοῦσα ἐσφαλμένως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως συστηματικῶν Λατινικῶν λεξικῶν, θέσιν πρωτοκλίτου ὀνόματος, ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς μέχρι σήμερον ἔτι — ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως — κατέχουσα τὴν αὐτὴν θέσιν.

λ. δάνειον ἐκ Μεσογειακῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ τὸ ζειγαρά (ζειγαρά, ὁ τέττιξ παρὰ Σιδήταις Ἡούχ. πρβλ. καὶ σιγαλ[φ]οί . . . οἱ ἄγριοι τέττιγες . . .), i. M. NIEDERMANN (Hist. Lautl. d. Latein, Hdlb. 1953, § 45 σ. 99), WALDE-HOFMANN (ἔ.ἀ. *1938 s. v. cicada), ERNOUT-MEILLET (Dict. Étym. '1959), HAAS-KIENLE (Lat. - Deutsches Wört., Hdlb. 1952, ἐν λ. *cicāda*). Τὸ *cicāla* δὲν εἶναι παλαιὸν (NIEDERMANN ἔ.ἀ.) ἀλλὰ τοῦ δημώδους λατινισμοῦ ἀναφερόμενον ἐν τοῖς Γλωσσarioῖς (C.G.L. GOETZ-LOEWE-SCHOELL, III 319, 54. 577, 67. Lips. 1888 ἐξ.). ἐξ οὗ ἔχομεν, ἐν ταῖς καλουμέναις ῥωμανικαῖς ἢ νεολατινικαῖς γλώσσαις (i. προχείρως SKUTSCH-E. ΣΚΑΣΣΗ, ἔ.ἀ. § 1 ὑπ. 1, 6), τὸ ἰταλ. *cicāla*, τὸ γαλλ. *cigale*, τὸ προβιγκ. *cigala*, τὸ ἰσπαν. *cigarra* (προφ. θιγ-γάρα) ἢ *chichara*, τὸ πορτογαλ. *cicada* (προφ. tshicáta).

⁴³ Πρβλ. τὰ Ὅμηρ. αἰχμητά, ἀκάκητα, εὐρύοπα, ἡπύτα, ἱππηλάτα, ἱππότα, κυανοχαῖτα, μητίετα, νεφεληγερέτα, στεροπηγερέτα, θυεστά· τὰ Βοιωτ. καιέτα, Ὀλυμπιονίκα (COLLITZ-BECHTEL 791), τὸ Ἑλεατικὸν τελέστα (COLL-BECHT. 1148). Πρβλ. E. SCHWYGER, Griech. Grammatik, τόμ. Α' σελ. 499 καὶ 560.

⁴⁴ Πρβλ. ἡχέτα τέττιξ (Ἡσιόδ. Ἔ. κ. Ἡμ. 582. Ἀσπ. 393. Ἀνθ. Π. VII 201, 3). ἀχέτα τέττιξ (Ἀλκαῖος 39 Bergk.). Οἱ νεώτεροι ὁμως ἐκδίδονται τοῦ Ἀλκαίου (ERNST DIEHL, 1923. LOBEL, 1927. MAX TREU, 1952), LOBEL-PAGE. Poetarum Lesbiorum frg., Oxf. 1955), ἀντὶ ἀχέτα ἔχουσι F ἄδεα (ἄχει Fādeα=ἡδέως ἡχεῖ, τεττίζει).

⁴⁵ Πρῶτος ἐποίησατο χρῆσιν τοῦ οὐσιαστικοποιηθέντος ἐπιθέτου ὁ ἱαμβογράφος (τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.) Ἀνάνιος frg. 5, 6 παρὰ T. BERGK (P.L.G. σ. 501. Ἀθην. VII, 282B): ὅταν θέρος τ' ἢ κηχέται βεβράζωσι (=τεττίζωσι), ἔπειτα ὁ Ἀριστοφάνης: ἡνίκ' ἂν ὁ θεσπέσιος ὀξὺ μέλος ἀχέτας/θάλπει μεσημβρινοῖς ἡλιομανῆς βοᾷ (Ὀρν. 1095), ἡνίκ' ἂν ἀχέτας ἔδῃ τὸν ἡδὺν νόμον [=γλυκεῖαν μελωδίαν]. Εἰρ. 1159. Πρβλ. PWRE II 5, 1144, 20 ἐξ.

^aΑριστ. HA 556^a 15 - 21

Plin. nat. 11, 92

Τῶν δὲ τεττίγων γένη μὲν ἔστι δύο, οἳ μὲν μικροί, οἳ πρῶτοι φαίνονται καὶ τελευταῖοι ἀπόλλυνται, οἳ δὲ μεγάλοι, [οἳ ἄδοντες] οἳ καὶ ὕστερον γίνονται καὶ πρότερον ἀπόλλυνται. Ὅμοίως δ' ἐν τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις, οἳ μὲν διηρημένοι εἰσὶ τὸ ὑπόζωμα, οἳ ἄδοντες, οἳ δ' ἀδιαίρετοι, οἳ οὐκ ἄδοντες· καλοῦσι δὲ τοὺς μὲν μεγάλους καὶ ἄδοντας ἀχέτας, τοὺς δὲ μικροὺς τεττιγόνια· ἄδουσι δὲ μικρὸν καὶ τούτων οἳ διηρημένοι.

^aΑριστ. ζ. α. 556^b 11 - 12

εἰσὶ δ' ἄρρενες ⁴⁸ μὲν οἳ ἄδοντες ἐν ἀμφοτέροις τοῖς γένεσι, θήλεις δ' οἳ ἔτεροι.

ἢ τ ο ι

τῶν δὲ τεττίγων γένη μὲν ἔστι δύο (quarum [*sc. cicadarum*] duo genera)... οἳ πρῶτοι φαίνονται (quae primae proveniunt) καὶ τελευταῖοι ἀπόλλυνται (et novissimae pereunt)... οἳ δὲ μεγάλοι οἳ καὶ ὕστερον γίνονται (sequens est volatura...)... καλοῦσι δὲ τοὺς μὲν μεγάλους καὶ ἄδοντας ἀχέτας (earum [*sc. cicadarum*] quae canunt vocan-

⁴⁶ Ἐκ τοῦ appar. crit. τοῦ JAN-MAYHOFF σημειοῦντος: tettigonia S. -iae B. tettigometrae v. tetogonia (-iae B²) II. cfr. Ar. φαίνεται ὅτι ὁ SILLIG ἀποκατέστησε τὸ tettigonia, ἀπορριφθέντος ἕκτοτε τοῦ ἀμαρτυρήτου tettigoniae τοῦ ὑπὸ τοῦ BARBARUS προταθέντος καὶ δεκτοῦ γενομένου ἕκτοτε ὑπὸ τῶν παλαιότερων Λεξικογράφων, ἀφ' ὧν ὅλως ἀνεξελέγκτως παρελήφθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ τὸ σφάλμα ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον.

⁴⁷ Ὅτι οἳ θήλεις τέττιγες δὲν ἄδουσι ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (ζ.α.) καὶ ὑπὸ τοῦ Πλινίου, πλὴν ὅμως ὁ τελευταῖος, ὡς ἐκ τοῦ παρατιθεμένου χωρίου φαίνεται, παρανοήσας τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου λεγόμενα ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν λέγων (sunt autem m u t a e... καὶ ὀλίγον κατωτέρω mares canunt i n u t r o q u e g e n e r e, feminae silent). Ἀντιθέτως ὁ φίλος τοῦ Μαξίμου Πλανούδη βυζαντινὸς ποιητὴς Μανουὴλ Φιλῆς (1275-1345), ὁ διὰ τὴν παροιμιώδη πτωχείαν του καὶ Πτωχοφιλῆς ἐπονομαζόμενος (ὡς Πτωχοπρόδρομος ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος), ὁρθῶς ἐν τῇ ποιήματι αὐτοῦ περὶ ζῳῶν ιδιότητος (στῆχ. 498-506 ἐν FR. DÜBNER καὶ F. S. LEHRS, Poetae Bucol. Gr., Paris Didot. 1862) λέγει ὅτι οἳ ἄρρενες μόνον τέττιγες ἄδουσι καὶ οἳ θήλεις εἶναι ἄφωνοι προβάλλων τοὺς τελευταίους τούτους θήλεις εἰς τὰς φλυάρους γυναῖκας ὡς παράδειγμα πρὸς σωφρονισμόν· «θήλυς δὲ σιγῶν εὐτρεποὺς νύμφης τρόπον / καὶ τῶν γυναικῶν σωφρονίζει τὰς λάλους / αἰδοῦς νόμων ἄρρητον ὠδίνων [parturiens] μέλος. PWRE II 5, 1116.

⁴⁸ Περβλ. Αἰλιαν. ΖΙ XI 26 ὁ τέττιξ τὴν φωνὴν (πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἄρρενος) καὶ I 20 τέττιξ δὲ θήλεια ἄφωνός ἐστι.

tur achetae), τοὺς δὲ μικροὺς τεττιγόνια (quae minores ex his sunt, tettigonia [sc. vocantur]). ἄδουσι δὲ μικρὸν καὶ τούτων οἱ διηρημένοι (sed illae [sc. cicadae quae vocantur achetae] magis canorae).

καὶ

εἰσὶ δ' ἄρρενες μὲν οἱ ἄδοντες ἐν ἀμφοτέροις τοῖς γένεσι (mares canunt in utroque genere), θήλειαι δ' οἱ ἔτεροι (δηλ. οἱ μὴ ἄδοντες, οἱ ἄφωνοι=feminae silent).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω παραβολῆς φαίνεται luce clarius ὅτι ὁ Πλίνιος, χρησιμοποιοῦσας ἅπασι τὴν λ. tettigonia (=τὰ τεττιγόνια τοῦ Ἀριστοτέλους) παρέλαβεν αὐτὴν ὡς ὄνομα οὐδέτερον τῆς β' κλίσεως κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν, ὡς ἐχρησιμοποίησεν αὐτὴν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης⁴⁹. Ὅθεν διορθωτέον τὸ εἰς πάντα τὰ Λατινικὰ λεξικά ἐσφαλμένως καταχωριζόμενον λῆμμα tettigonia, -ae, θ., καὶ ἀντ' αὐτοῦ γραπτέον tettigonia, -orum. οὐδ. (τὰ τεττιγόνια)⁵⁰.

Μεθ' ὑπερηφανίας πάλιν ἀναφέρομεν ὅτι ὁ ἀοίδιμος καθηγητὴς ΕΡΡ. ΝΙΚΟΛ. ΟΥΔΕΡΙΧΟΣ καὶ ἐνταῦθα (ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδ. σελ. 8 καὶ ὑποσ. 28) εὐθὺς ἀπὸ τῆς α' ἐκδόσεως τοῦ Λατινοελληνικοῦ Λεξικοῦ (ἐν Ἀθ. 1843) ἐπεσήμηνε πρῶτος αὐτὸς τὸ ὀρθὸν tettigonia, -orum, οὐδ., τὸ ὁποῖον διειρηθήη μέχρι καὶ τῆς δ' ἐκδόσεως ὑπὸ ΣΤΕΦ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ. Ἐπέπρωτο ὅμως δυστυχῶς ἐν τῇ ε' ἐκδόσει τοῦ Λεξικοῦ τούτου τῇ γενομένῃ ὑπὸ τῶν γυμνασιακῶν καθηγητῶν ΠΡΩΤΟΔΙΚΟΥ-ΒΙΑΓΚΙΝΗ (ἰδ. ὑποσ. 28), ἀκολουθησάντων τὸ γενικὸν ῥεῦμα, νὰ παραδιορθωθῇ καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ἐσφαλμένου tettigonia, -ae, θ.!! τεττιγονία!!.. (ἰδ. ὑποσ. 36). Τὸ σφάλμα τοῦτο δὲν ἀπέφυγον ξένα Λατινικὰ Λεξικά μεγάλης φήμης—ἔστω καὶ εἰς νεωτέρας αὐτῶν ἐκδόσεις—ὡς καὶ ἄλλα νεώτατα, π.χ. τοῦ γερμανοῦ GEORGES (*1918 - *1959), τοῦ ἱταλοῦ CALONGHI (1951), τοῦ ἀγγλοῦ CASSEL (1887, London *1952 ὑπὸ MARCHANT-CHARLES), τῶν ἱταλῶν d'ARBELA-ANNARATONE (Milano 1950).

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα συμπληρωματικῶς πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι τεττιγονία (ἡ) τοῦ ΘΣ τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ καὶ ἄλλων λεξικογράφων (ἰδ. ὑπ. 36).

1) ἐσφαλμένως ἐν τῷ ΘΣ τῆς Ἑλλην. Γλώσσης τοῦ ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ἀναγι-

⁴⁹ Ἀριστ. 556a 21 ἔ.ἀ. καὶ 532b 18: τοὺς δ' ἀχέτας διηρησθαι καὶ ἔχειν ὑμένα, τὰ δὲ τεττιγόνια μὴ ἔχειν.

⁵⁰ Ὅρθῶς καὶ ἐν τῷ ἀνεκδότῳ ὕλικῷ τοῦ Th. L.L. tettigonium (so lautet das Lemma zur Plin.-Stelle—πληροφορεῖ ὁ φίλος καθηγητὴς κ. G. Pfligersdorffer—auf dem Thes. Zettel). Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς πρῶτον ἐδημοσιεύσαμεν πολὺ πρὶν λάβωμεν γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀνεκδότου δελτίου τοῦ Th. L. L. (ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθην. 1959-1960 σ' 534): acheta, ae, ἄ. (δωρ. ἀχέτας), ἡχέτης (μεγαλόσωμος ἄρρην τέττιξ, κν. τζίτζικας, τζίτζικι, οἱ μικρότεροι τούτων λέγονται tettigonia [πληθ. τοῦ tettigonium]. Plin. 11, 92. 93.

νόσκομεν ὅτι ὁ Πλίνιος ἔγραψε *tettigoniae* (πληθ. τοῦ *tettigonia*, ae). Ἴδὲ ὑποσ. 36 καὶ 46.

2) Κακῶς ἐπανάλαβον ἐν εἰκοστῷ αἰῶνι τὸ σφάλμα τοῦτο τοῦ ΘΣ οἱ Λεξικογράφοι τοῦ Ἑλληνοαγγλικοῦ LIDDELL-SCOTT-JONES-M^c KENZIE s.v. τετιγόνιον «fem, plur. *tettigoniae* Plin. H. N. 11, 92».

3) Οὐχὶ ὀρθῶς ἐν τῷ Thesaurus Linguae Latinae (I 391, 44-46) φέρεται: *acheta(s?)*, -ae f. [a gr. aeol. dor.] ἄχέτας *tractum*. Th.] *insectum*: Plin. nat. 11, 92 *cicadarum genus* *achetae* et quae minores ex his sunt, *tettigonia*. 11, 93.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν τῷ Th. L. L. γραφόμενα ἀντιπαρατηροῦμεν τὰ ἀκόλουθα:

α) δὲν βλέπομεν τὸν λόγον διατί τὸ ὑπὸ πάντων τῶν Λεξικογράφων ὡς ἀρσενικοῦ γένους σημειούμενον *acheta* ἐσημειώθη ὡς θηλυκόν(!), ἀφοῦ τὸ ἐξ οὗ παρελήφθη ἑλληνικὸν ἄχέτα-ἡχέτα (τέττιξ) εἶναι οὐσιαστικοποιημένον ἐπίθεται κατὰ παράλειψιν τοῦ οὐσ. ὁ τέττιξ πρβ. καὶ ὁ... ἄχέτας (ιδ. ὑποσ. 45). Ἵσως, φαίνεται, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὸ γένος ὁ γερμανὸς συντάκτης ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Πλινίου *vocantur achetae et quae minores ex his sunt, tettigonia*, ἀλλὰ τὸ *quae* τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ *achetae* ἀλλ' εἰς τὸ νοούμενον ἐκ τῶν προηγουμένων *cicadae*.

β) πρὸς τί ἢ παρὰ πάντων ὁμολογουμένη γραφὴ τοῦ λήμματος *acheta* μετεγράφη εἰς *acheta(s?)*; Ἡ ἀμφιβολία καὶ ὁ δισταγμὸς τοῦ συντάκτου ὑπεμφαίνουσιν ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει πρὸς τοῦτο ἀνάγκη, τοῦναντίον μάλιστα σφόδρα ξενίζει λῆμμα *achetas*, ae, διότι εἰς οὐδὲν τῶν μέχρι σήμερον ἐκδεδομένων Λεξικῶν ἔχει οὕτω καταχωρισθῇ. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραδόξως ἐγίνετο δεκτὸν τὸ *achetas* (ὁ ἄχέτας), ἄρα γε θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἢ ἐκδοχὴ αὐτοῦ ὡς θηλυκοῦ;

γ) κακῶς δὲν σημειοῦται, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, ἢ μακρὰ προσφθία τῆς προπαραληγούσης τοῦ *acheta*, εἰ καὶ αὕτη δὲν παρελείφθη ἐν τῷ δωρικῷ τύπῳ ἄχέτας.

ZUSAMMENFASSUNG

1. Über das Genus des bei Plinius, Hist. nat. 32, 99. 32, 117. 32, 151 ind. 1, 32 37 und 32, 93, vorkommenden Wortes *tēthea*.

In den zwei ersten Stellen ist *tēthea* zweifellos *neutrum pluralis*. In der dritten und vierten Stelle hindert uns nichts, vielmehr drängt es sich alles auf, anzunehmen, dass dieses Wort als *neutrum pluralis* zu betrachten ist. Dagegen ist es in der fünften Stelle (32, 93 *tetheaque similis ostreo*) als *femininum singularis* überliefert. Die Unstimmigkeit lässt sich beseitigen, wenn die erste der drei Korrekturen von ALEXANDER BENEDICTUS angenommen wird, der statt *similis* *similiter* (*similit'*) schreibt. Dadurch wird auch der Sinn des betreffenden Wortes klar. In diesem Zusammenhang wird darauf hingewiesen, dass der Th. L. L. zu Unrecht anführt, der Fortsetzer von Jan in der Plinius-Ausgabe C. MAYHOFF folge der Überlieferung *similis*, denn er hat die genannte Korrektur des ALEXANDER BENEDICTUS angenommen (s. Bd. 5, 488 z. 2-9) Aber auch die Jan'sche Stellung ist nicht eindeutig, wie dies in dem «Index II rerum et verborum» erwähnt wird: einmal schreibt er, Band VI 282: *ostreo similis tethea*. Dagegen steht ib. 5. 414: *tethea similia sunt ostreis*. Beides bezieht sich auf dieselbe Stelle, nat. 32, 93.

Das Ergebnis ist, dass *tēthea* auch in hist. nat. 32, 93 *neutrum pluralis* sein muss. Dort wird *tethea* so wie es in den lateinischen Wörterbüchern erwähnt. Das erste in Griechenland erschienene lateinisch-griechische Wörterbuch von HEINR. NICOL. ULRICH, Athen 1843, enthielt ausnahmsweise das richtige. Dasselbe Genus giebt auch der bekannte deutsche Lexikograph K. GEORGES an, wenn er schreibt: falsch *tēthea*, ae, f.

Schliesslich werden einige Ungenauigkeiten des Th. G. L. und des LIDDELL-SCOTT'schen Wörterbuches richtiggestellt.

2. Über das Genus des *ἄπαξ λεγόμενον* *tettigonia*.

Der Vergleich der Plinius-Stelle nat. 11, 92 mit den betreffenden aristotelischen Stellen lässt keinen Zweifel darüber, dass *tettigonia* auch bei Plinius *neutrum pl.* ist. Doch, das oben erwähnte Ulrich-Wörterbuch angenommen, geben alle lateinischen Wörterbücher das uns beschäftigende Wort als *femininum* an. In diesem Zusammenhang wird erwähnt, dass bei niemandem von den antiken Schriftstellern *τεττιγονία* (*ῆ*) vorkommt, und das im Th. G. L. *τεττιγονία* als Interpretation von *τεττιγόνιον* falsch steht. Dies haben alle neueren Lexikographen, die das falsche *tettigonia*, ae, f. auch griechisch haben wiedergeben wollen, ohne weiteres übernommen. Falsch

scheibt Th. G. L., Plinius gebrauche das f. pl. tettigoniae. Den Fehler übernimmt auch das LIDDELL - SCOTT' sche Greek - English Lexicon. In der Fortsetzung wird gezeigt, dass Th. L. L. acheta (oder achetas?), als f e m i n i n u m paradoxerweise falsch betrachtet. Zweitens schreibt Th. L. L. unrichtig acheta(s?). Schliesslich unterlässt er ohne jeden Grund die Prosodie der ersten Silbe anzugeben, obwohl er bei der ersten Silbe das dorische ᾠ χ έ τ α ς anführt.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1963